

Master's student of the Academy of the Ministry of Internal Affairs

Ismailov Fayzulla Hikmatovich

SCIENTIFIC APPROACHES TO VARIOUS ASPECTS OF HUMAN TRAFFICKING AND ILLEGAL MIGRATION.

Annotation. The concepts of “human trafficking and crimes related to illegal migration” are analyzed. The issues of scientific approaches to the differences between human trafficking and illegal migration are highlighted.

Key words: human trafficking, labor exploitation, crimes related to illegal migration, prevention of crimes related to human trafficking and illegal migration, the main directions in the fight against crimes related to human trafficking.

ОДАМ САВДОСИ ҲАМДА НОҚОНУНИЙ МИГРАЦИЯНИНГ ЎЗARO ФАРҚЛАНУВЧИ ЖИҲАТЛАРИГА ОИД ИЛМИЙ ЁНДАШУВЛАР

Аннотация. “Одам савдоси ҳамда ноқонуний миграция билан боғлиқ жиноятлар” тушунчалари таҳлил қилинган. Одам савдоси ва ноқонуний миграциянинг ўзаро фарқланувчи жиҳатларига оид илмий ёндашувлар ҳақида масалалар ёритилган.

Таян тушунчалар: одам савдоси, меҳнат эксплуатацияси, ноқонуний миграция билан боғлиқ жиноятлар, одам савдоси ва ноқонуний миграция билан боғлиқ жиноятларнинг олдини олиш, одам савдосига билан боғлиқ жиноятларга қарши курашишнинг асосий йўналишлари.

Научные подходы к различным аспектам торговли людьми и незаконной миграции

Аннотация. Проанализированы понятия «торговля людьми и преступления, связанные с незаконной миграцией». Освещаются вопросы научных подходов к различиям между торговлей людьми и незаконной миграцией.

Ключевые слова: торговля людьми, трудовая эксплуатация, преступления, связанные с незаконной миграцией, профилактика преступлений, связанных с торговлей людьми и незаконной миграцией, основные направления в борьбе с преступлениями, связанными с торговлей людьми.

Дунёда ижтимоий қарама-қаршиликларнинг кескинлашуви шароитида ривожланиб бораётган одам савдоси муаммоси жамиятнинг жисмоний ва маънавий саломатлигини издан чиқарадиган, мамлакатдаги сиёсий вазият ва иқтисодий беқарорлаштирадиган хавфли омиллардан бири бўлиб саналади. Ушбу жиноий ҳодисанинг Ўзбекистондаги тарқалиш кўлами ва суръати миллий хавфсизлик учун реал таҳдидга айланди.

Ўзбекистонда рўй берган иқтисодий ва ижтимоий жараёнлар таъсири остида юзага келган салбий ҳодисалар орасида одам савдоси алоҳида ўрин тутди ҳамда амалдаги халқаро ҳужжатларга кўра, мазкур феномен инсониятга қаратилган энг оғир жиноятлар рўйхатига киради. Шу билан бир қаторда, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг таснифига кўра, 17 та жиноят трансмиллий уюшган жиноят ҳисобланади ва одам савдоси, одам ўғирлаш ҳамда инсон органлари савдоси улар қаторидан жой олган.

2019 йилнинг 30 июль куни Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Одам савдосига ва мажбурий меҳнатга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги фармони қабул қилинди. Ушбу фармонга асосан, одам савдоси қурбонларини аниқлаш, ҳимоя қилиш ва ижтимоий реабилитация қилиш, шундай жиноятлар қурбонига айланган фуқароларга тиббий, психологик ва бошқа ёрдам кўрсатиш, одам савдосига алоқадор шахсларни тергов қилиш ва жавобгарликка тортиш, шунингдек, бундай жиноятларни содир этишга имкон

бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш бўйича таъсирчан чоралар ишлаб чиқилиши белгиланган¹.

Ундан ташқари, одам савдоси жиноят оламида наркотик ва қурол-яроғ савдосидан кейин учинчи ўринда туриши, кенг қамровли тармоққа эга бўлиб ўз таркибига турли хил тузулмалар, кичик криминал гуруҳлардан тортиб давлат ташкилотларигача жалб қилиши, терроризм, диний экстремизм ва коррупция каби сиёсий жиноятлар билан узвий боғлиқлиги ҳамда ҳам давлат, ҳам халқаро ҳамжамиятга салбий таъсир кўрсатиши ушбу мавзунинг долзарблигини ифодалаб беради.

Одам савдоси жиноятлари таҳлили шуни кўрсатадики, ушбу жиноятлар аксарият ҳолларда трансмиллий ҳарактер касб этади. Айрим илмий доиралар ушбу турдаги жиноятларни ноқонуний миграция фаолияти билан чамбарчас боғлиқ деб ҳисоблайдилар. Ушбу ёндашувдаги илмий қарашлар одам савдоси ва ноқонуний миграцияни бир хил ҳолат сифатида кўриб чиқади. Масалан, Россиялик олим О.Ю. Потемкиннинг фикрига кўра ноқонуний иммиграция тузилишига кўра иккига бўлиниб, ўз ичига одамлар контрабандаси ва одам савдосини қамраб олади. Ушбу тадқиқотчи томонидан қўлланилаётган “одамлар контрабандаси” тушунчаси “мигрантларни ноқонуний ташиш” сўзининг синоними сифатида қўлланилган ва бу ноқонуний миграциянинг бир элементи ҳисобланади².

Кўриниб турибдики, мигрантларни ноқонуний ташиш ҳаракатлари ва одам савдоси ноқонуний иммиграциянинг таркибида намоён бўлмоқда. Бугунги кунда кўплаб хорижий ва маҳаллий тадқиқотчиларнинг ушбу масалага оид илмий қарашлари аналогик равишда шаклланган. Бироқ, бу фикрларга тўлиқ қўшилиш қийин. Чунки, миграция ўз моҳиятига кўра фақат

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 30.07.2019 йил 30 июлдаги “Одам савдосига ва мажбурий меҳнатга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони/<https://lex.uz/docs/4616405>.

² <https://cyberleninka.ru/article/n/migratsionnyy-krizis-i-politika-evropeyskogo-soyuza/viewer>

доимий ёки вақтинча кўчиш билан ифодаланади. Бугунги кунда ушбу атамага берилган 40 дан ортиқ тушунча ва таърифлар мавжуд. Энг оммалашган тушунча Л.Л. Рыбаковский томонидан берилган, яъни: “давомийлиги, тартиб ва мақсадли йўналтирувидан қатъий назар турли аҳоли пунктлари ва маъмурий-худудий бўлинмалар орасида содир бўлаётган ҳар қандай худудий кўчишлар **миграция** деб аталади”³.

Ноқонуний миграция – миграциянинг ҳуқуқий жиҳатдан классификация қилинадиган тури ҳисобланади. Ноқонуний миграция (alien smuggling)нинг халқаро ҳужжатларда «мигрантларни ноқонуний равишда ташиш» деб номланиши оммалашган. БМТ томонидан берилган тушунчага кўра, “**мигрантларни ноқонуний ташиш** – бу бевосита ёки билвосита молиявий ёки бошқа моддий манфаатларни кўзлаб, мигрантларни фуқаролиги ва доимий яшашига алоқадор бўлмаган давлатларга ноқонуний равишда олиб кирилишини таъминлаш билан боғлиқ ҳаракатдир”. Ушбу тушунчадан ҳам кўриниб турибдики, ноқонуний миграция фақат давлат чегарасини қонунга хилоф равишда кесиб ўтилиши билан чекланади ва мигрант ўз ҳуқуқларидан ўзи хоҳлаганидек фойдаланади. Одам савдоси эса буткул бошқача белгилари билан ҳарактерланади. Айтиш мумкинки, одам савдоси ва ноқонуний миграция ўртасидаги фарқлар тўғрисида баҳс юзага келганда, ушбу қилмишларни содир этувчи шахсларнинг манфаатлари, жиноят ҳолати ва мотивлари, ривожланиш тенденциялари, сиёсий-ҳуқуқий оқибатлари ҳамда бошқа бир қатор жиҳатларидан келиб чиқиб, уларни айрим белгилари бири-бирига ўхшайдиган алоҳида таҳдид сифатида баҳолаш кўпроқ ҳақиқатга яқин бўлади.

Меҳнат эксплуатацияси ёки миграция. Ҳозирги кунда дунё миқёсида миграция масалалари кундан кунга долзарблашиб бормоқда. Мигрантларнинг аксарият қисми иш излаётган меҳнат муҳожирлари

³ <https://www.msu.ru/news/pub-lectures/sociology/ribakovski.html>

ҳисобланади. Ҳисоб-китобларга қараганда, ёр юзида 232 миллион киши халқаро ва 740 миллион киши ички мигрантлар сифатида меҳнат фаолияти билан шуғулланишмоқда. Мигрантларнинг оғир меҳнат шароитларига тушиб қолишлари, ҳамда уларни эксплуатация қилиниш ҳолатлари уларни одам савдоси қурбонлари сифатида эътироф этилишига олиб келмоқда⁴.

Одам савдосининг энг кенг тарқалган шакли бу меҳнат эксплуатациясидир. Ушбу “қуллик”нинг замонавий шакли одамни унинг иродасига қарши ишлашга мажбурлашни ўз ичига олади. Жиноий фаолиятнинг ушбу турига дучор бўлганлар, кўпинча қишлоқ хўжалигида, қурилишда, хизмат кўрсатиш ва кўнгил очар жойларда ёки ўта ноқулай ҳаёт шароитида меҳнат фаолиятига жалб этиладилар. Меҳнат эксплуатацияси каби муаммонинг мавжудлигининг асосий ижтимоий сабаблари одамларнинг ўз мамлакатада таклиф этилаётган иш ҳақи миқдоридан норозилиги бўлган ҳолда чет элда яхши даромад олиш учун интилиши шунингдек, маълумот даражаси пастлиги ва маълумотга эга емаслиги натижасида келиб чиқади. Баъзи муаллифлар, хусусан А.И. Дворкин ва Г.К. Смирновларнинг фикрича одам савдоси, бошқа жиноий бизнес турлари сингари, бозор муносабатларининг маълум қонунларига ва биринчи навбатда талаб ва таклиф қонуниятларига бўйсунди. Яъни, қабул қилувчи мамлакатларнинг эҳтиёжлари етказиб берувчи мамлакатларнинг имкониятлари билан кондирилади. Кўпроқ ривожланган давлатлар талабни келтириб чиқарувчи мамлакатлар ҳисобланади⁵.

Одам савдоси фаолияти кўпинча ёлғон, мажбурлаш ва/ёки ишонтириш орқали одам ёллашдан бошланади. Ишга ёллаш бу бир қатор ҳаракатларни ўз

⁴ Трудовая эксплуатация, торговля людьми и здоровье мигрантов: изучение рисков для здоровья и их влияния на трудящихся-мигрантов и жертв торговли людьми на примере нескольких стран//Международная организация по миграции (МОМ). publications.iom.int/files/pdf/labour_exploitation_trafficking_rus

⁵ Бутраменко В.Д. Трудовая эксплуатация как одна из форм торговли людьми. Молодой учёный №31 (269) август 2019 г.

ичига олган кенг тушунча бўлиб, унга келажакдаги ишларнинг тавсифи ёки, содда қилиб айтганда, уни реклама қилиш, номзодларни муҳокама қилиш, номзодларни танлаш, воситачилик учун ҳақ тўлашни мувофиқлаштириш, тўғридан-тўғри ёллаш жараёнларини ўз ичига олади. Умуман олганда, ёллаш шартномани тузишнинг еркин ҳаракати сифатида белгиланиши мумкин, бунда бир томон бошқа томоннинг олдиндан белгиланган вазифаларни бажариш мажбурияти эвазига маош тўлаш мажбуриятини олади.

Ушбу фикрларни қуйидагича асослаш мумкин.

Уларнинг ўхшаш томонларига қуйидагилар киради:

а) ноқонуний равишда олиб чиқилган мигрантлар қутилмаган сабабларга кўра одам савдосининг қурбонига айланиши мумкин;

в) ноқонуний равишда олиб чиқилган мигрантлар ўз хоҳиши билан шундай (оғир) шароитга тушиб қолиши мумкинки, уларнинг ўзлари бунга рози бўлганлигига ишониш қийин бўлади.

Ноқонуний миграция ва одам савдоси қуйидаги хусусиятларига кўра фарқланади:

I. Розилик

- ноқонуний равишда олиб чиқилган мигрантлар одатда ўзларининг ноқонуний равишда олиб чиқилишига розилик берадилар;

- одам савдоси қурбонлари эса кўп ҳолларда розилик беришмайди, ҳатто уларни ноқонуний равишда олиб чиқилиши режалаштирилишидан беҳабар бўлиши мумкин. Чунки уларга нисбатан ёллов, алдов, фирибгарлик ва бошқа психологик ҳамда жисмоний таъсир кўрсатиш чоралари қўлланилади.

II. Трансмиллийлиги ва чегарадан ноқонуний ўтиш

- мигрантларнинг ноқонуний олиб чиқилиши доимо трансмиллий аҳамият касб этади, чунки унинг доираси икки ёки ундан ортиқ давлатлар ҳудуди билан боғлиқ бўлади;

- одам савдоси ҳар доим ҳам трансмиллий ҳарактерга эга бўлавермайди, чунки у битта давлатнинг ичида ҳам содир бўлиши мумкин.

Унинг доираси бошқа давлатлар ҳудудлари билан боғлиқ бўлган тақдирда ҳам одам савдоси қурбонларининг чегарадан қонуний ёки ноқонуний йўл билан олиб ўтилганлиги одам савдосини баҳолашда муҳим ўрин тутмайди.

III. Эксплуатация

- мигрантлар ва уларни ноқонуний равишда олиб чиқишни ташкиллаштирувчи шахснинг ўртасида одатда чегарадан олиб чиқиб қўйилгандан сўнг ўз кучини йўқотувчи ихтиёрий тижорат битими тузилади, ташкилотчилар фақат чегарадан ноқонуний олиб ўтганлиги учун моддий рағбатлантирув оладилар;

- одам савдосига оид жиноий гуруҳлар ва одам савдоси қурбонлари ўртасидаги дастлабки битим эса алдов асосида тузилади ва уларнинг ўртасидаги кейинги муносабатлар фақат ушбу жиноий гуруҳларга молиявий даромад келтириши мумкин бўлган эксплуатация турига йўналтирилади.

IV. Назорат

- ноқонуний мигрантларнинг одам савдоси қурбонларидан асосий фарқи шуки, мигрант истаган пайтда доимий турар жойига қайтиши ёки воқеалар ривожига ўзгартириш киритиши мумкин;

- одам савдоси таъсирига тушган одамда эса бундай имконият йўқ ёки имконият жуда чекланган. Чунки бундай инсон устидан жисмоний куч ишлатиш, зўрлаш, хатар, шантаж ва бошқа йўллар билан назорат қилинади.

Юқорида баён этилганлардан келиб чиқиб, Ўзбекистонда одам савдосига қарши курашишнинг самарадорлигини ошириш мақсадида, келгусида миллий қонунчилик базасини такомиллаштириш жараёнида қуйидаги таклифларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ саналади:

биринчидан, Ўзбекистон Республикасининг “Одам савдосига қарши кураш тўғрисида”ги қонунининг 3-моддасида “одам савдосидан жабрланган шахс” тушунчасини қуйидаги таҳрирда белгилаб қўйиш:

“одам савдосидан жабрланган шахс – одам савдоси билан шуғулланувчи шахс томонидан алдов, фирибгарлик ёки бошқа йўллар билан

олиш-сотиш, эксплуатация ёхуд тана аъзоларини трансплантация қилиш мақсадида ёлланган жисмоний шахс”;

иккинчидан, “эксплуатация” ва “фойдаланмоқ” сўзларининг ўртасидаги тафовутлардан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикасининг “Одам савдосига қарши кураш тўғрисида”ги қонунининг 3-моддасидаги “одам савдоси”га нисбатан берилган тушунчасида “фойдаланиш” сўзини “эксплуатация қилиш” сўзи билан алмаштириш. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси ўзбек тилидаги таҳрирининг 135-моддаси ва “Атамаларнинг ҳуқуқий маъноси” деб номланувчи 8-бўлимида ҳам шунга ўхшаш ўзгартиришларни киритиш.

Юқорида баён этилганлардан кўриниб турибдики, одам савдосига оид ҳар бир ёндашув ўзига хос аҳамият касб этади. Одам савдосининг трансмиллий уюшган жиноятчилик шаклида намоён бўлаётганги ва унинг мураккаб табиатга эга эканлиги туфайли уни тадқиқ этиш ва унга қарши кураш стратегиясини шакллантиришда комплекс ёндашиш мақсадга мувофиқдир.